

PISMO APOLONIJE NOČ OD SV. JOŽEFA / ST. JOSEPH, MINNESOTA (1855)

Marjan Drnovšek

COBISS I.01

UVOD

Med zgodnjimi slovenskimi izseljenskimi pismi najdemo objavljeno osebno pismo Apolonije (Polone) Noč, rojene Pirc,¹ ki je leta 1855 z družino in ženinom starejše hčerke odšla v Združene države Amerike. Podbrezje na Gorenjskem so zapustili v času, ko so maloštevilni prebivalci Slovenije odhajali prek Atlantika in se za stalno ustalili v novem okolju.² Nedvomno je na njen odhod vplival brat in misijonar Franc Pirc,³ ki ji je tudi omogočil lažji začetek življenja na ameriški farmi v kraju Sv. Jožef / St. Joseph v bližini St. Clouda, Stearns County, takrat še »teritoriju«⁴ Minnesota.

Selitve članov Pirčeve družine v tujino so bile v takratni Sloveniji nekaj izjemnega, saj so se dogajale v času, ko so povprečni moški spoznavali svet le kot vojaki, ženskam pa je bilo bivanje bolj ali manj omejeno le na domače okolje ali obisk bližnjega romarskega kraja. Francovega brata Janeza lahko uvrstimo v krog vojaških beguncev v času francoske okupacije, ki je svojo življenjsko in poklicno pot nadaljeval v nemških delih Avstrije, sestra Polona je leta 1855 sledila bratovemu klicu v Ameriko. Leta 1864 je prišla v Minnesoto še ena Pirčeva sestra, Katarina ali Marija iz tretjega zakona Jerneja Pirca.⁵

¹ Jerneju Pircu in Neži, rojeni Vavpetič, se je v zakonu rodilo 10 otrok: Franc (1785–1880), Jakob (1788–1873), Janez (1790–1836), Simon (1792–1859), Jožef (1795–1796), Marija (1796–1802), Katarina (1798–1801), Ana (1802–1802), Marija (1804–1821) in Polona (1806–1878?). Glej: NŠAL, Župnija Kamnik, Rojstna knjiga 1784–1804; Ivan Zika, Trije Pirci v Ameriki. Kamniški zbornik XII, 1969, str. 129–154; Marjan Drnovšek, Franc Pirc (1785–1880); Sadjar na Kranjskem in misijonar v Ameriki. Naklo: Občina Naklo, 2003.

² Med njimi je bilo kar veliko krošnjarjev iz Bele krajine in Kočevskega. Zaradi neraziskanosti obsega ne moremo dati niti ocene števila krošnjarjev, ki so se odločili za pot prek Atlantika. Če pogledamo kartoteko k selitvenim spisom Deželnega predsedstva na Kranjskem za petdeseta leta 19. stoletja, najdemo kar veliko podatkov o njihovem odhajanju v ZDA. Glej: Kartoteka selitvenih spisov Deželnega predsedstva na Kranjskem, Arhivsko-dokumentacijski center Inštituta za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU.

³ Franc Pirc je leta 1835 sledil Frideriku Baragi in misijonaril zlasti v Michiganu (1835–1852) in Minnesoti (1852–1873). Leta 1873 se je vrnil v domovino.

⁴ Minnesota je leta 1858 postala ena od zveznih držav ZDA, pred tem je imela status Territory of Minnesota, ki ga je pridobila 3. marca 1849.

⁵ I. Zika, Trije Pirci v Ameriki ..., str. 149. Isti, Naseljevanje prvih Slovencev v Ameriki. Ljubljana: Slovenska izseljenska matica, Slovenski izseljenski koledar '69, 1968, str. 282.

Še pred Polono je misijonarjev nečak Jernej, sin brata Jakoba, prišel skupaj z Barago v ZDA že leta 1854.⁶ Polona je bila druga Slovenka (vendar prva mati z otroki), ki je odšla v ZDA v 19. stoletju,⁷ Jernej pa je bil med prvimi laičnimi intelektualci in se je uspešno povzpел na družbeni lestvici v novem svetu.⁸ Kar nas preseneča pri Francu Pircu in sestri Poloni, je njuna starost ob odhodu, saj je bil Franc star petdeset let, sestra pa le leto dni manj. Da se je človek pri tej starosti odločil za odhod v svet, je moral v tistem času imeti dobro mero poguma.

Izseljenska pisma so pomemben vir za preučevanje zgodovine slovenskega izseljenstva. Za obravnavani čas se je ohranilo malo originalnih pisem, deloma jih najdemo v prepisih,⁹ največ pa v takratnih glasilih, zlasti v *Zgodnji danici*¹⁰ in *Novicah*. Sistematičnega pregleda nimamo, še največjega verjetno na področju misijonarskih pisem.¹¹ Nedavna znanstvena konferenca »Branje izseljenskega pisma: novi pristopi in interpretacije«, ki je potekala od 7. do 9. avgusta 2003 v okviru Carleton centra za zgodovino migracij na Univerzi Carleton v Ottawi v Kanadi, je pokazala, da zgodovinarji – manj arhivisti – posvečajo temu gradivu veliko pozornost. V zadnjem času se temu viru daje nekoliko več pozornosti tudi na Slovenskem.¹²

⁶ Marjan Drnovšek, *Usodna privlačnost Amerike: Pričevanja izseljencev o prvih stikih z novim svetom*. Ljubljana: Založba Nova revija (zbirka Korenine), 1998, str. 181–185.

⁷ Prva je bila Baragova sestra Antonija Höffern, ki se mu je pridružila leta 1837 (M. Drnovšek, *Usodna privlačnost Amerike ...*, str. 143–144.)

⁸ Ravno v letih 1852–1856 je po ZDA, Kanadi in Zahodni Indiji potoval Anton Čižman/Zhishman in predaval geografijo, etnografijo in zgodovino, med drugim tudi na univerzi v Montgomeryju, Alabami. Glej: Franc Rozman, Roman Savnik, Anton Edvard Zhishman (Čižman). SBL 15. zvezek, Ljubljana 1991.

⁹ Npr.: AS 971, Franc Pirc, 1835–1843 (pisma in pesmi). Na simpoziju o Francu Pircu v Podbrezjah na Gorenjskem, 21. junija 2003, je referent Andrej Pirš iz Vogelj omenil, da ima zbrana vsa Pirčeva pisma v različnih oblikah.

¹⁰ Majda Kodrič, *Zanimanje slovenskih misijonarjev v Severni Ameriki za izseljevanje rojakov, kot se odraža v dopisih v Zgodnji danici. Dve domovini / Two Homelands 6*. Ljubljana: Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, 1995, str. 9–18.

¹¹ Omenim naj samo delo: John A. Arnez, *Slovenian letters by missionaries in America, 1851–1874*. New York–Washington: Studia slovenica, special series 4, 1984. Ali so misijonarska pisma tudi izseljenska pisma? Sam jih uvrščam mednje, saj so po formalni kot vsebinski strani zelo podobna (vsaj v obravnavanem času), čeprav so misijonarji odšli po »službeni« dolžnosti (po lastni odločitvi, vendar z dovoljenjem škofa), klasični izseljenci pa po lastni odločitvi. Od posameznega misijonarja je bila odvisna vsebina pisem, ali je v njem pisal bolj o poklicni dejavnosti, ali je vključeval tudi ostale teme. Mnoga so bila bogata z informacijami, opisi novega okolja, včasih osebno in posvetno obarvana in tako podobna izseljenskim pismom. Ne nazadnje so oboji odšli v tujino in tam ostali za krajše oziroma daljše obdobje ali za stalno.

¹² Npr.: Aleksej Kalc, *Pori in usode: Selitvene izkušnje Slovencev z zahodne meje. Koper–Trst: Knjižnica Annales Majora, 2002; Izseljenec: Zivljenjske zgodbe Slovencev po svetu*. Ljubljana: Muzej novejšje zgodovine Slovenije, 2001; Marjan Drnovšek, *Usodna privlačnost Amerike: pričevanja izseljencev o prvih stikih z novim svetom*. Ljubljana: Nova revija (Korenine), 1998; Darko Friš, *Korespondenca Kazimirja Zakrajška, O. F. M. (1929–1958)*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije (Viri 8), 1995. Darko Friš, *Korespondenca Kazimirja Zakrajška, O. F. M. (1907–1928)*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije (Viri 6), 1993.

V nadaljevanju želim analizirati formalne in vsebinske strani izseljenskega pisma Slovenke, ki ga je poslala v domovino v času, ko govorimo o izseljevanju posameznikov in manjših skupin in ko so beroči Slovenci najbolj poznali misijonarska pisma, ki so prispevala tudi k oblikovanju podobe Amerike. Izraz Amerika je bil splošno uporabljen (v začetku tudi Indija),¹³ pri čemer so imeli v mislih Združene države Amerike. Dotaknil se bom tudi vprašanja, zakaj v zgodnjem času ni prišlo do množičnega izseljevanja Slovencev, kljub ugodnim možnostim oditi z zemlje na zemljo, kar bi moralo privabiti slovenskega kmeta.

»DOPIS KRAJNICE IZ AMERIKE« (1855)

Objavljena osebna pisma, ki so jih uredništva dobila od piščevih sorodnikov, prijateljev ali po kakšni drugi poti, so bila s strani uredništva mnogokrat krajšana oziroma povzeta, objavljena v odlomkih in marsikdaj opremljena z uredniško opombo strinjanja ali še bolj pogosto nestrinjanja s pismom v celoti ali samo z njegovim delom. Skratka, uredništvo je imelo v rokah škarje, kar mnogim objavljenim pismom odvzema popolnost pričevanja. Že izbor pisem za objavo je bil narejen z določenim namenom, ki ga hitro najdemo z natančno analizo in primerjavami.¹⁴ V obravnavanem času, sredi 19. stoletja, so izhajala v slovenskih in nemških glasilih misijonarska pisma, iz katerih so izpuščali predvsem osebne zadeve, marsikdaj so izpustili ali povzeli dele pisma zaradi ponavljanj (pri istem piscu ali v primerjavi z drugimi), npr. opise poti, Minnesote in podobno. In še v objavljenih pismih dejansko zasledimo dolge pasuse, ki so si podobni, kot da bi jih prepisovali drug od drugega ali iz drugih virov, npr. knjig, ameriških glasil itd. Zlasti uporabljena glasila pisci marsikdaj tudi citirajo. Zelo povedna bi bila primerjava opisov Minnesote v misijonarskih pismih tistega časa s Pirčevim dodatkom h knjigi *Indijanci v Severni Ameriki*, ki je leta 1855 izšla v St. Louisu v nemščini.¹⁵ Pri misijonarjih je bilo še

¹³ Predstava o Indiji kot čudežni »deveti deželi« (Indija Koromandija) je znana na Slovenskem od druge polovice 17. stoletja in je v povezavi s čaščenjem svetnika Frančiška Ksaverija. To naj bi bila dežela, kjer se cedita med in mleko. Ta socialno-utopična podoba Amerike je bila prisotna tudi v pogledih na Ameriko (mišljene so bile Združene države Amerike) še v 19. stoletju, vendar je v času množičnega izseljevanja že zbledela oziroma postala bolj realna. Označevanju te celine z Indijo pa sledimo od Kolumbovega odkritja te celine, kar je – kljub kasnejšemu spoznanju zmote – ostalo v uporabi še v 19. stoletju, oznaka staroselskega prebivalstva z Indijanci pa do današnjih dni. Glej: Zmago Šmitek, Klic daljnih svetov: Slovenci in neevropske kulture, Ljubljana: Založba Borec, 1986, str. 23–24.

¹⁴ Tega je bilo veliko v času ideološkega in političnega vrenja na Slovenskem v desetletjih pred prvo svetovno vojno – tudi na področju izseljenske korespondence. Glej: Marjan Drnovšek, Pot slovenskih izseljencev na tuje: Od Ljubljane do Ellis Islanda – Otoka solza v New Yorku 1880–1924. Ljubljana: Založba Mladika, 1991.

¹⁵ Franz Pierz, Die Indianer in Nord-Amerika, ihre Lebensweise, Sitten, Gebräuche u. s. w. nach zehnjährigen Aufenthalte und gesammelten Erfahrungen unter den verschiedenen Stämmen, St. Louis 1855. Temu delu je bila dodana brošura: Eine Kurze Beschreibung des Minnesota-

najbolj pogosto ponavljanje, saj so bila pisma naslovljena na različne naslovnike, pisali pa so o podobnih temah, zato pri mnogih kmalu zasledimo nasvet, da lahko naslovnik najde več podatkov o posameznostih pri tem ali onem prejemniku pisma, ki jima je obširneje pisal o določeni zadevi. Pisma so tudi prevajali. Tako imamo primer, da je bilo pismo belokranjskega krošnjarja in trgovca v Ameriki iz leta 1845 iz slovenščine prevedeno (bolje rečeno povzeto) v nemščino, saj je izšlo v nemškem glasilu.¹⁶ Misijonar Pirc se je s sestro Polono dopisoval v slovenskem jeziku.¹⁷ Tudi pismo Polone je spremljala uredniška uvodna informacija,¹⁸ s katero so povezali pismo z novico o njenem odhodu v Ameriko, ki je bila opremljena z urednikovim komentarjem o Polonini krivdi za odhod.¹⁹ Verjetno so iz njega izpuščene tudi osebne misli (vsaj na začetku pisma), glede ostale vsebine pa težko sodimo o popolnosti (dvom nam vzbuja del stavka iz uredniškega uvoda: »... in iz tega pisma, podamo častitim bravcom sledeče verstice [!] ...«); ker je to njeno edino evidentirano pismo iz zgodnjega obdobja, nam onemogoča jezikovno in stilistično primerjavo. Zakaj se je uredništvo odločilo za objavo? Ponovno lahko samo ugibamo iz kratkega uredniškega uvoda, ali zato, ker je bila sestra misijonarja («... sestra častitega gosp. misijonarja F. Pirc-a ...») ali zaradi poudarjenega zapisa, da je pismo napisala ženska, kar je bila posebnost v tistem času. Kakor koli že, njenopisanje je prvo do sedaj znano izpod peresa kmečke »Krajnice«.

Pisma lahko odražajo dejanski ali formaliziran odnos pisca do prejemnika, kar se najbolj pokaže v naslovitvenem in sklepnem delu pisma. Zelo pogosta je množinska uporaba. Že samo primer iz Poloninega pisma («... Jez vas vse skupaj prav lepo pozdravim ...» in «... Še enkrat vas vse skupaj pozdravim in se vam priporočim v molitev, in ostanem vaša zvesta prijateljica.») nam kaže nagovor in pozdrav, ki nista bila namenjena samo naslovniku, ampak širšemu krogu. To pogosto zasledimo v takratnih pismih (ne samo v misijonarskih), naj bo ta krog družina, prijatelji, znanci ali celo vsi Kranjci in ne tako malokrat vsi Slovenci. Ta pisma so prav klicala po objavi ali vsaj branju v krogu imenovanih v pozdravnem delu. In celo več, mnogi vljudnostni nagovori odražajo najbolj osebna razpoloženja pišočega, saj v njih mnogokrat izražajo občutke odtujenosti, domotožje, osebne dileme glede odhoda v tujino, (ne)uresničljive želje po obisku domačih ipd. Škoda, da so ravno te dele pisem uredništva večinoma izpuščala.

Ker obravnavamo Polonino pismo, si na kratko oglejmo pismo njenega brata Franca, ki ga je napisal kmalu po prihodu v Ameriko in se je v prepisu ohranilo, ni pa bilo objavljeno v tistem času. Z njegovo pomočjo lahko ugotovimo Pirčevo pogrešanje stika z domačimi in Podbrežani.

Territoriums, v kateri je podal informacije o zemljepisni legi in topografiji regije, lesu, vodah, zemlji in vremenu, imenih rek, jezer, krajev, mest itd.

¹⁶ Matija Premuta, Ein Brief aus Amerika. Carniola: Zeitschrift für Kunst, Wissenschaft und geselliges Leben. Ljubljana: 4, 1841, št. 1, str. 1–2, in št. 2, str. 5–6. Glej: M. Drnovšek, Usodna privlačnost Amerike ..., str. 93–105.

¹⁷ M. Drnovšek, Franc Pirc (1785–1880) ..., str. 39–40.

¹⁸ Novice, 14. julija 1855, št. 56, str. 224.

¹⁹ Več o tem glej: M. Drnovšek, Usodna privlačnost Amerike ..., str. 144–149.

Franz Pirz,

misionar v polnozemi Ameriki,

Podbreshanam,

svojim nekdanjim farmanam

na Krajuskim

is Noviga Jorka

v spomin.

A XI

Ljubljani, 1836.

Natisnil N. od Kleinmayr.

Peter Kosby

Še pred odhodom v Ameriko sta se brat in sestra dopisovala.²⁰ Žal ne vemo, kako tesni so bili zgodnji pisni stiki, doslej znano je samo Pirčevo pismo sestri, kije ohranjeno v prepisu in že objavljeno brez vsebinske analize.²¹ Poslano je bilo iz Grand Portagea (z uporabo dostavka: Indija, kar je bila Pirčeva navada v istem času) in datirano z datumom 15. oktober 1838. Verjetno je prišlo v Polonine roke maja naslednje leto, o čemer lahko sklepamo na podlagi pripisa (»Je pershlo Majnika 1839«) pod Pirčevo navedbo datuma.²² Kdo je pismo prepisal in kje je original, iz dokumentacije k zbirki pisem, ki jih hrani Arhiv Republike Slovenije, žal ni razvidno.

Pismo nas zanima, ker je naslovljeno na sestro Polono, kar lahko sklepamo po nagovoru »Ljuba sestra!« Z vidika značaja pisma se nam postavi vprašanje, ali je to zasebno ali širšemu krogu namenjeno pismo. Formalno je bilo zasebno, po svoji vsebini pa bolj javno pismo. Takoj na začetku – po pozdravu sestri – pisec nadaljuje s pozdravi prijateljem in vsem Podbrežanom, kasneje svoje nekdanje župljane celo zaprosi za molitve v njegovo dobro in dobro staroselcev. In celo več, še edini stavek, ki ga začne z osebnim vprašanjem »Kako pa she Tebi gré ...« nadaljuje »... in kako se moji Podbreshani sadershé?« S tem je pismo postalo javno in Polona le posrednik med bratom in njegovimi nekdanjimi župljani.

Večji del – začuda kratkega – pisma namenja opisu svojega dela z vidnim zadovoljstvom nad doseženim. Pokristjanjevanje ajdov,²³ ustanavljanje misijonov,²⁴ postavitvev (skromne) cerkve sv. Jakoba²⁵ in napoved učenja staroselcev poljedelstva (»... Kër tukej je prav lep kraj in grosno dobra semlja ...«) so izpostavljene teme v njem. Če bi Polona želela izvedeti kaj več »noviz« o njem, naj bi se obrnila na Pavška in patra Benjamina, s katerima je bil Pirc v pisnih stikih. Zavedal se je skromnosti poročanja o svojem delu med staroselci, kar – verjetno – ni bil namen tega pisma. Slutimo lahko, da je poprijel za pero in pisal sestri zaradi neodzivnosti na njegova pisma in poslane pesmi,

²⁰ Znan je tudi primer, da ji je Pirc poslal »pildik« oziroma »podobico« Marije sedmih žalosti (AS 971, Franc Pirc).

²¹ Prepis hrani Arhiv Republike Slovenije, AS 791, Pirčevo pismo, 15. 10. 1838, objavljeno v delu: Marjan Drnovšek, Franc Pirc (1785–1880): Sadjar na Kranjskem in misijonar v Ameriki, Naklo: Občina Naklo, 2003, str. 39–40.

²² Pisma iz Amerike (in verjetno obratno) so v tem času potovala različno dolgo, odvisno od letnega časa, prometnih poti ipd. Tako je pismo Franca Pirca, naslovljeno na župnika Blaža Blaznika iz Naklega, datirano 24. maja 1837 v Sault Ste. Marie v Michiganu, prišlo do naslovnika 20. avgusta istega leta; najprej je prispelo v New York, od tam v Havre (Le Havre) na francoski obali in prek Dunaja (11. avgusta) prišlo v roke naslovnika na omenjeni datum (AS 971, Franc Pirc). »Potovalo« je nekaj manj kot tri mesece. V primeru Pirčeve sestre je »potovalo« še dlje, ker so bili vmes zimski meseci, ko je bila plovba ladij prek Atlantika še bolj omejena zaradi vremenskih razmer.

²³ Oznaka »ajd« za pogana, to je pripadnika nekrščanske vere, je močno prisotna v slovenski tradiciji. Uporabljal jo je tudi Pirc za ameriške staroselce, ki še niso bili krščeni, in napisal celo Pesem od Ajdovske dekelze iz Amerike (Zgodnja danica 1864, str. 244–45. Najdemo jo tudi v Pirčevi zbirki, ki jo hrani Arhiv Republike Slovenije, kjer zasledimo tudi Pesem od ajdovskega poglavarja).

²⁴ V pismu neimensko omenja ustanovitev štirih misijonov. To so bili: Michipicoton in Okvanikisinong ob Gornjem jezeru, ki sta mu sledila v Sault Ste. Marie in Grand Portage.

²⁵ Sv. Jakobu je (bila) posvečena tudi cerkev v Podbrezjah.

če to lahko sklepamo na podlagi zapisanega: »Kako je to, de mi nobeden nizeh ne pishe, shé bo skorej leto, ko is Kranjskiga nisim pisma dobil. Piš mi saj ti kej ...« in »Nevem zhe dobish vse moje misjonske pesmi, ali ne? Sim jih poslal she 10 na Kranjsko.« Skratka, sestra mu je kot najbližja sorodnica – in nedvomno se je z njo dobro razumel tako pred odhodom v Severno Ameriko kot tudi kasneje – ostala oseba, ki bi mu lahko pomagala k večji pisni odmevnosti na njegove pošiljke, bodisi pisem ali pesmi. Kot dokaz zaupanja in naklonjenosti lahko označimo k pismu priloženi pesmi, ki ju je posvetil, prvo, podbreškim pevkam (med njimi je bila znana tudi Polona) in drugo »tistim dobrim dekletam, ki so k meni k spovdi hodile«. Kot je ljubeče pismo začel, ga je tudi končal z mislijo: »Ostanem Tvoj svest brat, Franz Pirz, Misionar.«

Pirca lahko uvrstimo med tiste misijonarje, ki jim je bila sicer vera in njeno širjenje in utrjevanje med ameriškimi staroselci prvenstvena naloga, vendar niso mogli skriti svoje človeške narave in nagnjenosti k mnogim posvetnim stranem življenja. Pirc je pisal pesmi, ob pogledu na širjave plodne zemlje ni mogel zatreti svoje kmečke narave oziroma odnosa do zemlje. Zato nas ne preseneti, da je od srede 19. stoletja postal zagovornik in izvajalec politike priseljevanja belcev, npr. v Minnesoto, zlasti Nemcev in šele kasneje tudi Slovencev – z edino zahtevo, da so verni katoličani in željo, da bi prihajali v skupinah in družinskem krogu. Bil je tudi homeopat, zavzemal se je za staroselce pri oblasteh, bil vojno proti goljufo in trgovcem, ki so izkoriščali naivnost prvotnih prebivalcev in njihovo nagnjenost k alkoholu ... Bil pa je tudi človek, ki je za tedanje čase v visoki starosti odšel na pot misijonarja in hkrati ni mogel zatajiti svojega domotožja, navezanosti na domače kraje, v največji meri na ljudi v Podbrezjah, kjer je župnikoval le kratkih pet let (1830–35),²⁶ vendar tik pred odločitvijo za odhod v Severno Ameriko. Prva leta so bila verjetno najtežja zaradi domotožja. In v tem času je napisal tudi obravnavano pismo sestri Poloni.

Vrnimo se k Poloninemu pismu iz leta 1855. Vsebina pisma je podobna vsem redkim pismom laičnih dopisnikov tedanjega časa.²⁷ Sestoji iz dveh delov, prvega z opisom poti in drugega s čudenjem nad novim svetom.

Pred odhodom v Ameriko je Apolonija (Polona) Pirc živela v Podbrezjah, kamor

²⁶ V tem času je kot kaplan in upokojenec živel v Podbrezjah tudi bolečni brat Simon, za katerega je po Pirčevem odhodu v Ameriko skrbela sestra Polona do leta 1838, ko je zaradi poslabšanja boleznih moral oditi v bolnišnico usmiljenih bratov v Gradec, kjer je ostal do smrti 1859 (Ivan Zika, »Trnje Pirci v Ameriki«. Kamnik: Kamniški zbornik XII 1869, str. 134).

²⁷ Tega leta so Novice objavile tudi kratek povzetek pisma z naslovom »Dopis Krajncu iz Amerike«. Gre za Ljubljancana, ki naj bi 15. januarja prišel v New York. Dve njegovi pismi je izročila uredništvu oseba »U.«. Iz kratkega uredniškega povzetka (in komentarja) razberemo, da je v njih opisal pot čez Atlantik (kar je znana stvar) in da »v Ameriki ne leté pečene piške na mizo, ako si jih ne zasluži« (kar ni tudi nič novega), o newyorškem pristanišču, angleščini (ki prevladuje in se jo je na osnovni stopnji sporazumevanja naučil v šestih mesecih), da je kar precej Nemcev v tem mestu, vendar jih nihče ne mara (zato se je sam predstavljaj za »Laha«). Osnovni razlog za objavo je verjetno dejstvo, da omenja revnost katoliških cerkva v Združenih državah Amerike, hkrati pa opozori na čudne navade (plačilo vhodnine za obisk maše) in pridobitev sedeža, vse v duhu: »Pač čudne šege se vidijo po svetu!« (Novice, 14. maja 1856, št. 39, str. 155).

je prišla leta 1833, ko je podbreško župnijo vodil njen brat Franc Pirc. Leta 1828 se je poročila s čevljarjem Lovrencem Nočem (Notzh), verjetno s Pirčevo pomočjo kupila Poglajnov grunt v Srednji vasi (Birkendorf), hišna številka 5, ki ga je mož leta 1855 prodal in se z vso družino in sosedovim fantom odpravil v Ameriko. Sama je bila stara 49 let, njen mož 56, otroci pa 11 (Terezija), 13 (Marjana), 15 (Jožef) in 21 (Marija). Slednja je pritegnila s seboj triindvajsetletnega ženina Janeza Pogačnika (s hišne številke 6).²⁸

Njen odhod julija 1855²⁹ z družino v Ameriko je sprožil odklonilno reakcijo Janeza Bleiweisa, urednika *Novice* (»Noč ... je imel v Podbrezji nad Krajnom grunt, ki ga je, ker žena ni imela obstanka v svoji domovini, na vrat na nos prodal ...«),³⁰ kar pa ni bila ovira za objavo njenega pisma v istem glasilu na začetku naslednjega leta, in to brez kritičnega uredniškega komentarja, razen poudarka, da gaje »ona sama pisala«. Izšlo je pod naslovom »Dopis Krajnice iz Amerike«. ³¹ Pismo je datirala 7. novembra 1855 pri Sv. Jožefu »v Ameriki«. Preseneti nas hitra dostava na Kranjsko, saj so ga *Novice* objavile takoj po novem letu 1856. Ime naslovnika je uredništvo izpustilo, znano je le, da ji je pred tem že bil pisal v Ameriko, vendar mu ni takoj odgovorila, za kar se mu je opravičila.³²

Že glede njihovega odhoda sta se ohranili dve verziji. Kako je preučevanje zgodovine polno pasti, nam dokazuje opis njihovega odhoda v Ameriko, ki pozna dve različni pričevanji, prvo, objavljeno v *Novicah*³³ nekaj dni po njihovem odhodu, in drugo po »ljudskem glasu«, objavljenem v Podbreškem glasu.³⁴ Po prvem pričevanju so odpotovali v četrtek, 12. julija z železnico iz Ljubljane do Dunaja in nadaljevali pot do neimenovanega pristanišča na atlantski obali, po drugem so istega dne odpotovali »z vozom« do Ljubljane in naprej do Trsta. Iz njenega pisma je razvidno, da so potovali prek Dunaja do Hamburga. Po pripovedi starejših Podbrežanov (ljudski glas!) so med potjo prepevali, da so jih ljudje na Sorškem polju hiteli poslušat k cesti. Sestre Noč so bile namreč izborne cerkvene pevke na podbreškem koru, posebno Marija. Ali so do Ljubljane potovali s »parizarjem« ali »poštnim vozom«? Oba sta vozila skozi Podbrezje. Glede na ljudski glas o petju menim, da niso potovali s poštnim vozom, ampak z »vozom«, verjetno parizarjem. Ti so vozili skozi Podbrezje proti Trstu (iz Kroke žeblje in nazaj iz Trsta kolonialno blago, vino in druge potrebščine). To bi bil lahko tudi povod, da se je med ljudmi raznesel glas, da so odpotovali prek Trsta.

Od Hamburga do Liverpoola so potovali na parniku (»dampfschiff«), nato pa

²⁸ Dne 7. marca 1867 mu je v Ameriko sledil brat Peter z družino (sam je končal gimnazijo) in 4. maja 1873 drugi brat Anton (Podbreški glas 1/6, 1930, str. 47-48).

²⁹ Novice poročajo, da je v četrtek zvečer, to je 12. julija, zapustila Kranjsko v smeri proti Dunaju. Z vlakom so odpotovali iz Ljubljane (Novice, 14. julija 1855, št. 56, str. 224). Kdaj je zapustila Podbrezje, ni znano.

³⁰ Novice, 14. julija 1855, št. 56, str. 224.

³¹ Novice, 9. januarja 1856, št. 3, str. 11-12.

³² Kot opravičilo je – med drugim – navedla obremenjenost z delom na polju.

³³ Novice, 14. julija 1855, št. 56, str. 224.

³⁴ Andraž Jeglič, Državna cesta skozi Podbrezje. Podbreški glas, november 1930, št. 7, str. 51-53.

verjetno nadaljevali pot z jadrnico.³⁵ Plovba v družbi 313 sopotnikov ni bila prijetna, saj so jo spremljali viharji, morska bolezen in strah pred potopitvijo. Po sedemintridesetih dneh plovbe so jih v New Yorku še okradli.³⁶ »Za umreti nam je bilo,« je zapisala v pismu. Slabo počutje na ladji je res moralo biti mučno, saj so Polona, njeni domači in hčerin ženin nedvomno poznali Pirčevo pesnitev v 76 kiticah z opisom odhoda, poti in prihoda v Ameriko, ki jo je posvetil Podbrežanom in objavil v Ljubljani leta 1836.³⁷ V njej je morskim viharjem posvečeno kar nekaj kitic. Osebna izkušnja popotnikov, ki so prvič videli in izkusili morje, je bila odločilna – kljub poprejšnjemu poznavanju težav plovbe prek Atlantika iz Pirčevih pesmi. Morje pa ni škodilo Janezu Pogačniku, ki je bil ves čas zdrav in je stregel in kuhal članom Nočeve družine. »Ne vem, kaj bi bilo, če bi njega ne bili imeli,« je zapisala Polona v pismu. In da bi bilo stanje še toliko bolj »strašno« je bilo njeno spoznanje, da je na jadrnici samo do 15 katoličanov, vsi ostali so bili »drugih vér«. Namesto molitve (»klicanja Boga«) so »... vpili, tulili kot zverina, drugi bljuvali, eni kleli ... če bi to dobri kristjani bili, koliko bi bilo pač v tej strašni uri molitve storjene, tako je pa bilo groza slišati te divje ljudi ...« Stik z drugoverci, čeprav večinoma kristjani, je bil nova izkušnja za naše popotnike, ki so jo doživeli že na poti.

Poleg osebne prtljage so nesli s seboj tudi tri Langusove oltarne slike, ki jih je Pirc naročil za tri nove cerkve. Izročil jim jih je trgovec Ferdinand Šmid (Schmidt) iz Šiške.³⁸ Stale so 90 goldinarjev, od katerih je 50 goldinarjev daroval ljubljanski škof, 40 goldinarjev dolga pa je še čakalo na dobrotnika. Teh slik nam Polona v pismu ne omenja. Pirc je pisal iz Crow Winga prijatelju Ferdinandu Šmidu 15. januarja 1855.³⁹ V njem omenja, da je nameraval pozimi 1854/55 obiskati domovino, kar je označil za lastno nečimrnost, čeprav je potovanje načrtoval tudi z namenom, da bi pridobil »duhovne tovarše« za misijonsko delo v Ameriki.⁴⁰ Leta 1854 je gradil (vendar ne dokončal) tri misijonske cerkvice, četrto pa začet zidati. Cerkve je nameraval zidati tudi za bele priseljence v

³⁵ Ne tako kratek čas plovbe prek Atlantika in uporaba besede »barka« nam vzbujata misel, da so pluli na jadrnici. Cena poti je bila nižja s plovili na veter kot s parniki. V tem času je parnik potreboval za vožnjo do New Yorka okrog 10 dni (odvisno od izhodnega pristanišča), jadrnica pa okrog 40 dni.

³⁶ Ukradli so jim »praznična oblačila«. New York je imel od prihoda Friderika Barage 1830 do časa množičnega izseljevanja Slovencev v ZDA slab ugled glede varnosti in množice goljufov, ki so prežali na nove priseljence iz Evrope.

³⁷ »Franz Pirc, misijonar v polnozhni Ameriki, Podbrežanam, [svojim nekdanjim farmanam na Krajnfkim is Noviga Jorka v Jpomim. Ljubljani, 1836. Natišnil N. od Kleinmayr.«

³⁸ Branko C. Šuštar, Spodnja Šiška, pušelje Ljubljane. Arhivski zapiski s poti vasi v predmestje 1885–1914. Ljubljana: Zgodovinski arhiv Ljubljana (Gradivo in razprave 18), 1996, str. 98.

³⁹ Pismo je objavila Zgodnja danica. Citiram ga po objavi v delu: John. A. Arnez, Slovenian letters by missionaries in America 1851–1874. New York–Washington: Studia slovenica, special series 4, 1984, str. 49–50.

⁴⁰ Ob tem se nam postavi vprašanje, kdaj se je porodila misel o odhodu Polonine družine z ženinom Janezom Pogačnikom v Ameriko. Verjetno ni šlo za njihovo trenutno odločitev. Ali je bil nameravani Pirčev obisk domovine povezan tudi z idejo, da jih sam popelje v Ameriko? Kasneje izvemo, da je spomladi obdelal polja, s katerih so Nočevi po prihodu le pobrali pridelek. Torej je že takrat načrtoval njihov prihod, zgradil pa jim je tudi hišo.

Belle Prairie in Sauk Rapidsu. V dotedanjih devetnajstih letih svojega misijonarjenja je zgradil trinajst cerkva in »vse sim z lepimi altarnimi podobami iz Krajnskiga ozaljšala«. Sedaj se je znašel v zadregi, s čim jih bo opremil v prihodnje. V Ameriki ni bilo tovrstnih slik, na prošnje na Dunaj in »Parsko«, to je Bavarsko, pa ni dobil odgovora. Zato se je obrnil na Slovence, da bi pridobil 2 ali 3 slike za »indijanske cerkve«.⁴¹ Izrazil je tudi željo glede motivov, saj si je zaželel podobe sv. Jožefa, Marijino spočetje in sv. Janeza apostola. Ob tem je zapisal, da je Langus »zmahal« pravlepo podobo sv. Jožefa z Marijo in Jezusom za Friderika Barago v La Pointu, češ – kot namig –, mogoče bi tudi zanj naslikal zelene motive. Pirčeva želja glede slikarja in števila slik je bila uresničena.

Potovanje ni bilo kratko, saj so odšli sredi julija in prišli na cilj šest tednov pred vsemi svetimi. Za razliko od večine priseljencev jih je na cilju pričakoval sorodnik, ki jim je pripravil prihod. Čakali so jih zemlja⁴² in pridelki, ki so jih samo pobrali (700 mernikov⁴³ krompirja, pet košev repe, tri koše korenja, nekaj kolerab, sedemdeset mernikov ovsa, šestdeset mernikov pšenice). Pirc jim je dal tudi kravo in konja, sami pa so že načrtovali nakup para volov za bodoče delo na polju. To je bila izjemna situacija, da so bili preskrbljeni za preživetje zime. In prvi vtis? »Tukaj nam je zdaj zlo zlo dobro, in smo prav veseli, da smo sem prišli ...«, je zapisala Polona v pismu. Pirc jim je dodelil obdelovalno zemljo v obsegu, da se od enega kraja do drugega ni videlo konca, kar je bilo za gorenjske razmere nekaj novega. In že prvi vtisi na poti, ko so zadnje tri dneve pred ciljem gazili travo do kolen na neizmernih ravninah, obkroženih z gozdovi »debelega lesa« ter se prehranjevali z mesom divjih živali (zajci, divjimi kokošmi in racami), ki jih je bilo na pretek, so bili polni čudenja, ki ga najdemo tudi pri drugih in kasnejših pismih priseljencev. Tu gre za realno podobo stanja in ne za opisovanje izmišljenega sveta. S konkretnimi trditvami (dobre zemlje je veliko, ki jo je treba le zorati in posejati in ne potrebuje uporabe brane, krompirja ni bilo potrebno okopavati in osipati, gomolji so bili veliki) je sicer ponovila Pirčeve opise v pismih, vendar te trditve niso bile neresnične, kar nam potrjujejo nekatera druga pisma. Hkrati pa zapiše misel, ki je bila še kako resnična: »Toda vse to se mora terdo zaslužiti.« In po prvem znanem vabilu za priselitev v Ameriko, ki je prišlo izpod peresa trgovca Matije Premute (1845), v Poloninem pismu zasledimo drugo jasno vabilo, ki ga je zapisala žena kmeta, in je bilo namenjeno kmetom: »Če bi kdo imel korajžo sem priti, mu jez odkritoserčno povem, da je tukaj zlo zlo dobro. Zemlje je veliko ... Ko bi kdo sem šel, mu ni treba družega sabo kot denarja.« Uredništvo *Novic* tega ni komentiralo, kot v primeru Premutovega vabila. Vendar se rojaki, tako kot v Premutovem primeru, niso odzvali.⁴⁴ Tega Polona sicer ne izrazi, zapiše pa misel: »Ljudjé zmiraj še sem gredó. Lansko leto jih ni bilo še veliko, letos pa jih je že veliko več.« V mislih je imela Pirčeva prizadevanja po postavitvi naselbine, o

⁴¹ Gre za tipično pismo, ki je sicer naslovljeno na posameznika, vendar napisano z namenom, da se objavi.

⁴² Pirc jim je zagotovil 160 oralov zemlje, »dobro« stanovanje, živino, orodje, semena in živila (Zgodnja danica 1860, št. 8, str. 67).

⁴³ Mernik je približno 30 litrov.

⁴⁴ Neraziskan je vpliv njegovega pisma na rojake iz Bele krajine in okolice.

gradnji hiš (dve je postavil Pirc) in cerkve, z upanjem »... in sčasoma bi se znalo tukaj celo mesto napraviti«.

Omenil sem že Polonino razočaranje kot katoličanke nad vedenjem potnikov druge vere na jadrnici. Pogrešala je tudi maše ob nedeljah, ki pri Sv. Jožefu niso potekale vsako nedeljo, saj je moral Pirc duhovno oskrbovati tudi ostale naselbine.⁴⁵ Po lastnih besedah je duhovno oskrboval ozemlje, ki je bilo večje od Kranjske.⁴⁶

Omenili smo že poudarek uredništva, da je pismo napisala Polona sama. Konec koncev je bila del družine, ki je dala tri duhovnike in kjer (samo)izobraževanje verjetno ni bilo tuje. Znanje vsaj branja in manj pisanja ni bilo tuje ljudem, ki so opravljali kmečka dela. Že samo Pirčeve knjige o umnem sadjarstvu so bile namenjene kmečkim gospodarjem, ki so morali znati vsaj brati. Res pa je bila nepismenost na Kranjskem sredi 19. stoletja visoka. Tako je bilo med rojenimi v letih 1840 in prej kar 54 % nepismenih.⁴⁷ Novice so v tem času pozivale k branju kmetijskih knjig in časnikov, kar človeka »požlahnuje«, bistri um, poučuje glede gospodarjenja in denarnih ravnanj in ne nazadnje tudi zapolnjuje prosti čas.⁴⁸

Polona se je dotaknila še teme, ki je bila na Slovenskem bolj v ozadju, to je položaja ženske v družbi. Neposredno ne kritizira razmer v domovini, vendar izpostavi spoštovanje žensk v Ameriki (»Ženske so tukaj tako zelo obrajtane, da se ji mora polni voz ogniti«); konkretno omenja kaznovanje vsakogar, ki bi jih udaril in prepoved njihovega strahovanja s strani mož. Vse skupaj pa postavi v povezavo z idealizirano podobo Amerike kot dežele, kjer »nobeden nobenemu nič ne vzame, in so vsi med sabo zelo prijetli«.⁴⁹

»Dokler človek nima tu svoje lastnine, ni življenje tukaj nič prijetno,« je zapisal Pirčev nečak Jernej v pismu prijatelju v domovino 22. oktobra 1854, ko je v času njegovega pisanja živel pri svojem stricu v Crow Wingu. Objavljeno je bilo tudi v *Novicah* v času, ko je bila Polona še doma in ga je verjetno tudi brala.⁵⁰ Ker gre za podoben čas, ga primerjajmo s kasnejšim Poloninim pismom oziroma pogledi na novo priseljsko okolje. Žal je uredništvo le povzelo del pisma, ki govori, da Amerika ni več obljubljena

⁴⁵ Sredi 19. stoletja je Pirc ustanovil katoliške župnije v Sauk Rapidsu, Swan Riverju in Belle Prairie (vse leta 1853), v St. Cloudu in St. Josephu / Sv. Jožef (1854) in St. Augusti (1855). V te predele okrožja Stearns Countyja so se pretežno priseljevali katoliški Nemci in Francozi (M. Drnovšek, Franc Pirc (1785–1880) ..., str. 61).

⁴⁶ Ivan Zika, »Trije Pirci v Ameriki« ..., str. 146.

⁴⁷ Vasilij Melik, Slovenci in »nova šola«. Slovenci med 1848–1918. Razprave in članki. Ljubljana: Založba Litera, 2002, str. 396.

⁴⁸ Fernand Stamm, »Ali ima kmetovalec kaj dobička od tega, če bere kmetijske bukve in časnike?«. Novice, 10. novembra 1855, št. 90, str. 357.

⁴⁹ Mesta so že bila prostor »zla« (omenili smo že New York), podeželja pa se je še držala idilična podoba, kot jo omenja Polona, zlasti v nastajajočih novih naseljih.

⁵⁰ Novice, 24. januarja 1855, št. 7, str. 27–28 in Novice, 27. januarja 1855, št. 8, str. 31–32. Objavljeno je tudi v delih: Jože Zavertnik, Ameriški Slovenci: Pregled splošne zgodovine Združenih držav, slovenskega naseljevanja in naselbin in Slovenske narodne podporne jednote. Chicago: SNPJ, 1925, str. 251–253; Ivan Zika, Naseljevanje prvih Slovencev v Ameriki. Ljubljana: Slovenski izseljenski koledar 1969, 1968, str. 281–282; M. Drnovšek, Usodna privlačnost Amerike ..., str. 181–184.

dežela, kakor je bila nekdanj, ko so Evropejci tam obogateli. Za katero Ameriko gre? Kolonialno? Za kakšno bogatenje gre? Žal, ne vemo, kaj je imel dopisnik v mislih. Ugotavlja pa, da se ljudje še vedno doseljujejo, vendar se tudi kesajo (»kolikor imajo las na glavi«), da so prišli, zlasti če niso imeli premoženja (denarja) za nakup zemlje. Ob koncu odsvetuje vsem, ki pričakujejo prihod v »objubljenem deželu«, in svetuje priselitev (zlasti v Minnesoto) le tistim, ki »pridejo z debelo mošnjo«, da si lahko kupijo zemljo. »Kdor pa nič nima, bo vedno hlapec ostal in s težavami imel opraviti; malokateremu se naključno po sreči,« je zapisal v pismu. Te misli je uredništvo *Novice* podkrepilo s podobnimi trditvami iz mnogih drugih pisem iz Amerike (ki jih ne imenuje) in celo iz angleškega *Timesa*, ki je tedaj objavil prispevek o revnih tujcih v New Yorku s predlogom pisca članka, da bi morali uvesti priseljenški davek, kar bi zavrlo priseljevanje v ZDA.⁵¹ Res je, da je Polonina družina dobila vse na pladnju, sam pa je v času pisanja pisma opravljal hišniška dela pri Pircu. Ali je mogoče že vedel za namero strica, da pokliče k sebi Polonino družino in ji da zemljo? Vendar je bila Minnesota v tedanjem času le »teritorij«, mnogo je bilo še neposeljenega ozemlja (»divjine«), ki je nudila mnogim možnost za njeno krčenje in pripravo za obdelavo. Že kultivirana zemlja pa je bila naprodaj in verjetno ni bila poceni. Kakor koli že, sam ni ostal hlapec, Pirc mu je pomagal z gotovino in domačimi živalmi in spomladi 1855 je odšel s kravo, nekaj prašiči in kokoši proti zahodu, postal ugleden farmar in se uveljavil v javnem življenju.

Leto in pol po Poloninem pismu so *Novice* objavile pismo Janeza Pogačnika, ki ga je napisal pri Sv. Jožefu, datiral 17. aprila 1857 in ga naslovil na starše.⁵² »Povém vam pa, da sem še le se učil živeti, ko sem sém prišel ...,« je zapisal v pismu, saj ni imel ne denarja in ne znanja angleščine. Osem mesecev je delal pri Pircu, ki ga je pohvalil župniku Slapniku v Podbrezjah – kot tudi Polonino družino, ki je bila zdrava, zadovoljna, pobožna in pridna.⁵³ Kakor že omenjeni Jernej, je tudi Janez začel delati pri Pircu, vendar v njegovem pismu ne zasledimo temačnih, ampak pozitivne poglede na novi življenjski prostor. Od Pirca je odšel, ker je želel zaslužiti denar, zato je delal in služil pri »Angležih«, ki so imeli denar.⁵⁴ V letu dni samostojnega gospodarjenja je pridobil 20 oralov svoje zemlje, ki naj bi bila vredna že 2.000 dolarjev,⁵⁵ saj jo je imel v bližini načrtovane železniške proge.⁵⁶ Jeseni 1856 je kupil par volov za 110 dolarjev. Zgradil si

⁵¹ Korenine odpora proti novim priseljencem segajo globoko v preteklost ZDA, svoj vrh pa dosežejo z uvedbo priseljenških kvot v letih po prvi svetovni vojni. Glej: Marjan Drnovšek, Slovenski izseljenci na pragu Amerike. Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino 47/1–2, 1999, str. 49–72.

⁵² *Novice*, 1. avgusta 1857, št. 61, str. 242–243.

⁵³ Ivan Zika, Pirčeva Polona: prva slovenska mati v Ameriki? Kamnik: Kamniški zbornik XII, 1969, str. 146.

⁵⁴ Sam je zapisal, da nemški priseljenci, ki so v teh krajih predstavljali večino, niso imeli denarja. Nedvomno je bila to posledica stroškov potovanja in nakupov najpomembnejšega za začetek življenja v novem okolju. Denarja za plačilo delovne sile pač niso imeli.

⁵⁵ Sam navaja, da je bilo razmerje 1 dolar = 2 goldinarja 6 krajcarjev.

⁵⁶ V pismu je nejasen obseg njegovega zemljišča, saj na drugem mestu omenja, da je preko zime na svoji zemlji »ogradil« 30 oralov zemljišča, ki ga bo spomladi (1857) zoral in posadil, nato pa odšel delat drugam.

je hišo, v kateri pa ni živel.⁵⁷ Nedvomno je fizično delal pri drugih ljudeh, da bi si pridobil čim več denarja. V pismu staršem omenja, da bo ostal v Ameriki »kakih« devet let, nato vse prodal in se vrnil, kar se ni zgodilo. »Poslal bi vam kaj dnarja, če bi bilo treba, pa ni varno ga pošiljati tako daleč ...,« je še zaključil razmišljanje o denarnih zadevah. Za razliko od Poloninih vabil rojakom je Janez bolj kritičen in zajedljiv: »Tistemu pa, ki je prašal in bi rad sèm v Ameriko prišel, tako povejte, da naj dela, in naj nikar zmeraj ne leži, bo pa dosti jesti imel. Tudi jaz nisem dnarjev iz nič dobil, sem mogel tudi veliko terpeti za-nje. Toliko rečem, da vsi Podbrežani niso in ne bodo toliko skusili, kakor sem jaz v tem kratkem času v Ameriki skusil.« Razmišljanje je bolj usmerjeno v kritiko lenobe ljudi v Podbrezjah in hkrati opozorilo, da se vsak dolar v Ameriki težko in z muko zasluži. Kljub temu je le zapisal, da mu gre dobro in po sreči in »... prav všeč mi je tukaj«, kar lahko smatramo za svojevrstno povabilo rojakom. V šestdesetih letih je tudi pomagal rojakom, ki so prišli v Minnesoto.⁵⁸

Iz omenjenih pisem lahko zasledimo izraze osebnih pogledov na vprašanja življenja v novem okolju. Osebnosti izkušnje so bile različne. Prvi vtisi so bili mnogokrat varljivi, saj je kasnejše življenje pokazalo tudi slabe strani Amerike. Polonina kmetija je bila uspešna, če to sodimo po znanih virih, vendar je poznala tudi obdobja slabih letin zaradi suše, kobilic ali preobilnega dežja, kar je imelo za posledico pomanjkanje denarja. Vendar so uspeli, kot je uspel nečak Jernej Pirc in ne nazadnje Janez Pogačnik. Bili so nekaka predhodnica bolj številnega priseljevanja Gorenjcev, ki se je sprožilo sredi šestdesetih let in je tudi povezano s prizadevanji misijonarja Franca Pirca.

V zvezi z Jernejem Pircem in Janezom Pogačnikom vidimo tudi razliko v njihovih razlogih za pot v Ameriko. Nedvomno so Jerneja pognali v novi svet tudi avanturistični nagibi in je kljub omenjenemu nezadovoljstvu zaradi neenakih pogojev začetkov (v primerjavi s Pirčevo Polono) vendarle uspel, medtem ko je Janez predvidoma spremljal Nočevo družino kot ženin in če sodimo po njegovem pismu, si je svojo farmo »prislužil« s trdim delom. Marsikdaj se v strokovni literaturi omenja avanturizem⁵⁹ kot razlog za odhod (in za nasprotnike izseljevanja tudi razlog za posameznikov neuspeh v tujini), vendar je bilo pravih pustolovcev malo tako v začetnem kot kasnejšem obdobju izseljevanja Slovencev v Združene države Amerike. Tudi Polonino družino bi težko prišteli med pustolovce kot tudi kasnejše gorenjske družine, ki so se odločile za priselitev v Minnesoto. So pa ZDA nudile različne možnosti »obogatitve«, na primer v času zlate mrzlic, s pridobitvijo še neobdelane zemlje, trgovinskimi posli, kar so spretno izkoristili krošnjari z raznimi denarnimi špekulacijami itd., kar je zahtevalo od vključenih tudi določeno mero poguma in pustolovskega duha. Vse to je bilo v oči rojakov še toliko bolj vznemirljivo in polno idealiziranih stereotipov o ameriškem načinu življenja.

Polona je imela pisne stike z domovino in bratom Francem po njegovi vrnitvi v

⁵⁷ Ob tem se nam ponovno postavi vprašanje, kdaj se je (če se je sploh) oženil s Polonino starejšo hčerko?

⁵⁸ M. Drnovšek, *Usodna privlačnost Amerike ...*, str. 188.

⁵⁹ John A. Arnez, *Slovenian lands and their economies 1848-1873*. New York-Washington: Studia slovenica, str. 293.

domovino leta 1873, večkrat je bila omenjena tudi v pismih misijonarjev. Ko je Janez/John Tomažević, rojen v Vrbi blizu Breznice, 15. decembra 1864 pisal od Sv. Jožefa, je omenil večslovenskih družin, ki so prišle v to naselbino in uspešno začele s kmetovanjem, in nadaljeval: »... in da od g. Pirčeve žlahte molčim, ki pridelajo v dobri letini čez osem sto mérnikov pšenice in plačujejo davka le 11–13 dolarjev, kar se jim grozno veliko zdi memo unega o predvojskih časih, ko so le 4 do 5 dol. plačevali. Z eno besedo, prav dobro se jim godi in se srečne štejejo (le ženstvo za dolgočasnostjo zdihuje, menda zato, ker so preveč v samoti, ter nimajo priložnosti po domači kranjski navadi opravljati).«⁶⁰ Ko je Jakob Trobec pred velikonočnimi prazniki leta 1866 obiskal Slovence pri Sv. Jožefu, je obiskal tudi Polono, ki mu je prinesla v branje »slovensko pismo«, napisano na praznik sv. Jožefa na Koroški Beli. »Vsa hiša je bila polna Slovencev, ki so radovedno poslušali, kaj je iz ljube domovine novega,« je zapisal Trobec.⁶¹ Lep opis primera, da se je več ljudi zbralo pri Polonini družini, kjer so javno prebrali pismo, ki gaje Polona dobila iz domovine. O Sv. Jožefu poroča tudi Trobčevo pismo, ki podrobneje opisuje »obhajanje« nove maše Ignacija Tomazina med Slovenci pri Sv. Jožefu, v nedeljo, 12. novembra 1865.⁶² (»Nekaj, kar Amerika še nikoli ni vidila – slovenska nova maša med Slovenci v Ameriki.«) V cerkvi je bilo prisotnih 50 do 60 Slovencev, med njimi nedvomno tudi Polona z družino. Na slavnostni večerji se je zbralo okrog 40 »kranjskih kmetov v domači obleki«. V kraju so živeli tudi »dobri Nemci«, kar je pomenilo katoliške Nemce in tudi »Slovenci se tu sploh prav dobro obnašajo, so zadovoljni in veseli, kakor Kranjci sploh«. Imeli so cerkev, ki jo je vodil nemški duhovnik, za tiste, ki niso razumeli nemško (!), »pa včasi eden nas doli gre, sej ni več kot dan hodá, za kar se tu v Ameriki čisto nič ne zmenimo,« je zapisal Trobec.⁶³ V Tomazinovem pismu, ki ga je datiral 3. decembra 1865 v Crow Wingu,⁶⁴ omenja ta dogodek in tudi Polono z družino. Kaj več ne zvemo, saj je ta del pisma uredništvo le povzelo – verjetno je menilo, da je Trobčev opis »obhajanja« Tomazinove nove maše pri Sv. Jožefu dovolj obsežen, kar je škoda.⁶⁵

SKLEP

Če si ogledamo prošnje za izdajo potnega lista za potovanje v inozemstvo za leto 1855, ki so bile naslovljene na Deželno predsedstvo na Kranjskem, ne dobimo odgovora o številu odhajajočih v tujino v obravnavanem času. Za potovanje v inozemstvo so po

⁶⁰ Zgodnja danica, 20. januarja 1865, št. 3, str. 22.

⁶¹ Zgodnja danica, 1. julija 1866, št. 19, str. 149–150.

⁶² V uredniškem povzetku Tomazinovega pisma z dne 3. decembra 1865 je govora o 19. novembru (Zgodnja danica, 2. januarja 1866, št. 2, str. 14).

⁶³ Zgodnja danica, 2. januarja 1866, št. 2, str. 12–13.

⁶⁴ Zgodnja danica, 2. januarja 1866, št. 2, str. 14.

⁶⁵ V citatu je izpostavilo le Tomazinovo vzhichenost nad dogodkom pri Sv. Jožefu, med drugim z besedami: »... Brat! mati! rad bi bil vidil, da tisti dan bi se bilo skerčilo nezmerno morje, da bi se bila Evropa Ameriki, Slovenija Minnesoti, Ljubljana št. Jožefu približala ...« Ignacij Tomazin je bil po rodu Ljubljčan.

ohranjenih virih na Kranjskem zaposili: kuharica Marija Mirt iz Leskovca, Margareta Vertin iz Doblič za potovanje v Ameriko, vrtnar Franc Ksaver Božič iz Mošenj za pot v Solun, služkinja Ivana Bratuš iz Okrajnega urada v Idriji za pot v inozemstvo, Frančiška Jurjanič iz Spodnje Kanomlje za pot v inozemstvo, Valentin Novak z območja Policijske direkcije v Ljubljani za potovanje v Turčijo in služkinja Ana Klemenc iz Jakobovice na območju Okrajnega urada Planina za potovanje v inozemstvo. Okrajni urad v Črnomlju je posredoval prošnjo večjega števila v Ameriki bivajočih prebivalcev iz črnomaljskega okraja, ki so prosili za izstavitev potnih dovoljenj. Policijska direkcija v Ljubljani pa je poročala, da se je več »kramarjev« iz Kranjske v Pragi, ki so imeli potne liste za potovanja v nemške dežele, odločilo, da gredo v New York. Kje je prošnja družine Noč? Leto dni pred tem (6. aprila 1854) je Vrhovno računsko kontrolno oblastvo na Dunaju sporočilo Deželnemu predsedstvu na Kranjskem, da dovoljuje Jerneju Pircu, praktikantu Državnega knjigovodstva v Ljubljani, da se razreši službene dolžnosti zaradi sodelovanja pri misijonih v Ameriki. Tudi Gorenjec Lovrenc Lavtižar, kaplan v Dobrovi, je 5. maja 1854 zaprosil Deželno predsedstvo na Kranjskem za potno dovoljenje za potovanje v Severno Ameriko zaradi misijonarjenja. Oba, Jernej Pirc in Lavtižar, sta odpotovala tega leta v ZDA pod okriljem Friderika Barage.

Če pustimo ob strani vprašanje, kakšne dokumente sta imela v žepu poglavar družine Noč in Janez Pogačnik, nam okvirni pregled po kartoteki Deželnega predsedstva na Kranjskem za izseljensko tematiko kaže, da zasledimo v petdesetih letih kar živahno odhajanje »kramarjev« (krošnjarjev) z območij Bele krajine in Kočevskega v ZDA, ne pa tudi kmetov.

Zakaj se slovenski kmetje niso v večjem številu vključili v evropske – na primer nemške – izseljenske tokove že v petdesetih in šestdesetih letih 19. stoletja, ki so bili usmerjeni predvsem v Združene države Amerike? Zakaj se niso odločali za zapustitev domače grude in ustvarjanje novih posestev v ZDA, ko je bilo tam zemlje še na pretek? Za njimi je bilo leto 1848, ki jim je prineslo zemljiško odvezo, hkrati pa jih obremenilo s plačilom odškodnine za zemljo, nanje so vedno bolj pritiskale razne naravne, deželne ter državne nadloge, zadolženost in še kaj, kljub temu pa se niso odzvali »klicu Amerike« že v petdesetih in nič bolj goreče v naslednjih, to je v šestdesetih in sedemdesetih letih 19. stoletja. Do pravega slovenskega izseljenskega izbruha pride šele na prelomu v 20. stoletje, ko je bila zemlja v ZDA bolj ali manj olastninjena, slovenski fantje in možje (posestniki ali brez lastnine) s podeželja pa so se zaposlovali v rudnikih in tovarnah. Skratka, vsi gospodarski razlogi so govorili v prid izseljevanju že v času, ki se pokriva s Pirčevim delovanjem v ZDA. Ali je bilo pomanjkanje denarja, najprej za pot in nato začetke novega življenja v ZDA (pridobitev zemlje, orodja, semen, živine itd.), res glavni razlog, da se niso odzvali povabilom?

Natančne in primerjalne analize z ostalimi evropskimi narodi še nimamo. Najbolj enostaven odgovor je trditev mnogih ameriških in evropskih poznavalcev, da je t. i. »izseljenska mrzlica ali vročica« (migration idea) zajela najprej najbolj zahodne evropske dežele in se počasi pomikala proti vzhodu, misleč pri tem na razvoj prometa, izobrazbo ljudi, njihovo informiranost, migracijsko politiko potencialnih izseljenskih držav, mrežo

izseljenskih agencij itd., ... tja do psiholoških ozadij pri posameznikih, ki so se odločili za odhod v tujino. Sliši se paradoksalno, vendar je bila boljša izobrazba (branje in pisanje) in s tem boljša informiranost temeljnega pomena za množično zapuščanje rodne grude in odhajanje v tujino.

Nedvomno je bil čas delovanja Franca Pirca v Minnesoti hkrati čas, ko so imeli slovenski kmetje možnost odhoda v Ameriko, saj se je prizadeval za prihod katoliških družin in ustanavljanje katoliških naselbin v Minnesoti, vendar je bila odzivnost Slovencev šibka tako v petdesetih kot tudi šestdesetih letih 19. stoletja. V strokovni literaturi se pojavlja misel, da je Slovence vabil že v času, ko se je za pot odločila Polona Pirc. Težko podprem to trditev, saj glede na njegova pisma, namenjena slovenski javnosti v tem času, ne zasledimo njegovih vabil, kot jim sledimo od srede šestdesetih let dalje. V petdesetih letih je vabil predvsem »duhovne« pomočnike in ne laikov. In tudi po ameriški državljanski vojni, ki se je končala leta 1865, ko je odkrito in pogosto vabil rojake,⁶⁶ ni bilo odziva, kot gaje sam pričakoval. Govorimo sicer o valu Gorenjcev, ki so odšli v Minnesoto v drugi polovici šestdesetih let in na začetku sedemdesetih let 19. stoletja, vendar gledano z vidika množičnosti je šlo le za nekaj skupin, glede izvora omejenih na ožja geografska področja na Gorenjskem. Takrat je vabil vse, ki so doma živeli »revno« ali »nezadovoljno« in so znali »dobro delati«, imeli denar »za stroške« in »izselitveni list«, pri tem pa jim obljubljal vso pomoč pri začetkih na njegovih misijonskih ozemljih. Val njegovega optimizma je (začuda) zajel tudi uredništvi *Zgodnje danice* in *Novic*, ki sta v isti sapi podprla Pirca, da nastane v Pirčevih krajih »nova Slovenija« (*Zgodnja danica*) oziroma »Severna Amerika – nova Slovenija« (*Novice*).⁶⁷ To so ostale le neuresničene želje.

Mnogi mu v strokovni literaturi zato očita jo, da je podpiral predvsem priseljevanje katoliških Nemcev. Res je, da jim je zlasti v petdesetih letih posvečal veliko pozornost, vendar moramo vedeti, da je bil na prvem mestu katoliški duhovnik in da je z vsemi silami poskušal podpirati idejo, da bi Minnesota postala najbolj katoliška država v okviru Združenih držav Amerike. Ustanavljal je katoliške župnije in ob njih so se naseljevali zlasti katoliški Nemci. Ko je ob njegovi smrti leta 1880 o njem pisal misijonar Jakob Trobec v *Zgodnji danici*,⁶⁸ je večkrat poudaril, da je v Stearns County vabil zlasti nemške katolike in to prek katoliških glasil.⁶⁹ V *Zgodnji danici* (in tudi v *Novicah*) v petdesetih letih ne zasledimo takih vabil. Takrat so nastale naselbine Sv. Jožef, Sv. Jakob, Richmond. Kakorkoli že, pripadnost katoliški veri je bila za Pirca temeljnega pomena pri kolonizaciji ozemlja, ki ga je smatral za svoje misijonarsko območje.

⁶⁶ Omenim naj samo pismo, ki ga je datiral 1. junija 1866 v Crow Wingu, ki ga je uredništvo *Zgodnje danice* pospremlilo s pripombo: »Take pisma naznanjamo s pristavkom, da naj vsak sam dobro po vsem tem premisli, kakor je bilo že večkrat svetvano, če ni bolje domá ostati. Vr.« (*Zgodnja danica*, 10. julija 1866, št. 20, str. 158.).

⁶⁷ *Zgodnja danica*, 20. maja 1865, str. 120–121; *Novice* 31. maja 1865, št. 22, str. 176.

⁶⁸ *Zgodnja danica*, 25. marca 1880, št. 13, str. 100–101, 2. aprila 1880, št. 14, str. 106–107. Trobčevo pismo je bilo datirano 1. marca 1880.

⁶⁹ Najbolj pogosto so se omenjala glasila *Der Wanderer* (St. Paul), *Nordstern* (St. Cloud), *New Yorker Kirchenzeitung* (New York).

Zato lahko Polonin prihod z zemlje na zemljo v Minnesoti označim kot izjemo, ki med rojaki v domovini ni vzbudila pozornosti, Pirčevo vabljenje nemških katolikov pa kot njegov praktičen odziv na načrte katoliške Cerkve v Minnesoti, da postane ta teritorij, nato država čim bolj katoliška. V času odkritega vabljenja v šestdesetih letih je bil odziv med Slovenci večji, nikakor pa ne v obsegu, da bi ustanavljali svoja naselja in oblikovali – v navdušenju uredništev *Zgodnje danice* in *Novic* – Novo Slovenijo v Minnesoti v Združenih državah Amerike.

SUMMARY

A LETTER BY APOLONIJA NOČ FROM ST. JOSEPH, MINNESOTA (1855)

Marjan Drnovšek

*Few were Slovene immigrants in America who in the middle of the 19th century set up a farm in Minnesota, which in 1858 became part of the United States of America. In that period, people were immigrating mainly from the German Catholic provinces, for example from Bavaria, from the river Rhine Basin and from Westfalia. In the 60s, as well only a smaller number of Slovenes decided to immigrate to the countryside of Minnesota. They were settling particularly in the region of Stearns County, Minnesota where the Slovene missionary Franz Pierz/Franc Pirc (1785-1880) was active. Pirc was also an immigrant commissioner and an advocate of the idea that Minnesota should become the most Catholic American state (a monograph on Pirc was published in English: William P. Furlan, In Charity unfeigned. The Life of Father Francis Xavier Pierz. Diocese of St. Cloud, 1952). Consequently, he was inviting Catholics and entire families to establish in the new environment common settlements with Catholic churches and priests as a basis of new life in new world. Yet Slovenes did not respond to that invitation in large extent. Thus, Minnesota did not become a New Slovenia as some in the homeland wished (see: Slovene Catholic gazette *Zgodnja danica*, and *Novice* 1865). The Slovenes lived in the settlements of St. Joseph, St. Jacob, Kraintown (St. Anthony) and elsewhere.*

*In 1855, Apolonija sister of missionary Pirc, joined him with her whole family, that is the husband, four children and son-in-law of the eldest daughter. With the help of her brother, they gained 160 acres of land in St. Joseph, Minnesota, and were farming successfully in the following decades. Apolonija was the second woman (the first was the sister of Friderik Baraga Antonija Höffern in 1837) and the first mother who came in the 19th century from Slovenia to America. In that year, Franz Pierz published a book *Die Indianer in Nord-Amerika, ihre Lebensweise, Sitten, Gebräuche u.s.w. nach zehnjährigem Aufenthalte und gesammelten Erfahrungen unter den verschiedenen Stämmen*, St. Louis with a supplement *Eine Kurze Beschreibung des Minnesota-Territoriums*. The book was intended for the*

German Catholic immigrants in the U.S.A., and the short description of Minnesota to help people decide to settle in the then Territory of Minnesota. Pirc was inviting them through German newspapers, for example Der Wahrheitsfreund, Cincinnati, Ohio. In that period, he was not yet inviting Slovenes to America; he did so after the end of the American civil war (1865).

Exceptional is the significance of missionary letters and letters of rare laics who wrote their relatives and friends in the homeland. Not so few were entirely, abridged or just as summaries published by the then newspapers in the homeland, the most in Zgodnja danica and in Novice. Many letters were written in such a manner that they were in regard of content directly suggesting publication in a newspaper. Thus, many private letters gained public character. (Incidentally, the conference Reading the Emigrant Letter : Innovative approaches and interpretations, Carleton Centre for History of Migration, Carleton University, Ottawa, Canada, August 7-9, 2003, was dedicated to such issues.) The Catholic press readily published missionary and as well rare Slovene laic letters as they spoke of spreading and preserving Catholic religion not only among the natives but also among the immigrants from Europe. With their help, they were collecting contributions for the work of missionaries. We classify those early letters, among them Apolonija's, among informative messages about possibilities for a new life in Minnesota, which were - in regard of personal experience - enthusiastic or full of disappointment, but far from stereotypic views in the sense that in America dollars were lying about on the ground. All agree there are plenty chances for success, but one must work hard for it.

Apolonija's letter, which she herself wrote on November 7th 1855, and was published in Novice on January 9th 1856, is about two themes: the journey from Ljubljana over Vienna to Hamburg, from there by steamboat to Liverpool, and then by sailing ship together with 313 passengers to New York (a storm and the seasickness made strong impression on her), and about their beginnings of farming in St. Joseph. She was satisfied and invited to America all brave enough as there was plenty of land there. The editor of the newspaper Novice, Dr. Janez Bleiweis somehow accused Apolonija at their departure for the U.S.A. that she lured her whole family to that perilous journey. Despite that, he published her letter, markedly commenting that a woman wrote it. In her letter, Apolonija mentioned women's thematic as she was enthusiastic about the status of women in America, where they were respected and every violence (of men) on women was punished.

The author analyses in detail Apolonija's letter in comparison with letters of that time: the letter of Janez Pogačnik (St. Joseph, April 17th 1857) and that of nephew Jernej Pirc (Crow Wing, October 22nd 1854) who left for America a year earlier. Both letters were published in Novice. Indirectly we know that there was a tight correspondence bond between the brother Franz Pierz and the sister Apolonija until Pierz's departure for America in 1835. The author also analyses the letter to his sister, which he wrote in Grand Portage at Lake Superior on October 10th 1838. It is preserved in transcription in Pierz's collection at the Arhiv Slovenije (AS 791).

In the conclusion, the author contemplates on causes for a lesser response of Slovenes in regard of departing for Minnesota in the 50s and 60s of the 19th century. The economic

Pismo Apolonije Noč od Sv. Jožefa / St. Joseph, Minnesota (1855)

situation of peasants was on Slovene territory poor as they were burdened with taxes, bad harvests and other natural disasters were taking turns, and consequently they were running out of money. Yet proper massive emigration of Slovenes to the U.S.A. occurred not until the end of the 19th century when there was no available land left; thus, people – of predominantly peasant origin – had to employ themselves in mines and factories. The reasons for a lesser leaving of Slovenes for the U.S.A. during the time of the missionary Franz Pierz are various. We must (probably) place among them the most fundamental, that is lack of money for the journey and for starting a new life in America. In accordance with the model and the practice that the migration idea first caught the most west European countries and then moved slowly towards east, having here in mind the development of traffic, education of people, their level of information, migration policies of the emigration states, the net of emigrant agencies etc., to psychological backgrounds with individuals. It seems paradoxical but higher education and level of information about the world were foundations for massive abandoning the homeland. That was at the turn of the 20th century higher than in the middle of the 19th century.

Marjan Drnovšek has a PhD from historical sciences and is an archivist, employed at the Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU in Ljubljana. He is researching various aspects of migration movements within Slovenes. His latest work is a monograph: Franc Pirc (1785-1880). Sadjar na Kranjskem in misijonar v Ameriki / Franz Pierz (1785-1880). Fruit grower in Carniola and missionary in America. Naklo: Občina Naklo / The commune of Naklo, 2003, pp. 96.